

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XI Sayı 2
Mart - Nisan 1972

İSLÂM'IN MANEVÎ CEPHESİ(*)

(ALLAH'I BİLMEK)

— II —

Yazan: Dr. A. A. GALWASH

İngilizceden Terceme eden :

Ekmeleddin İHSAN

A: Ü. Fen Fakültesi Asistanı

«Kendini bilen Allah'ı bilir», kendi varlığını ve vasıflarını iyi görebilen ve üzerinde tefekkür edebilen kimse kendini kısmen de olsa tanıyabilir. Ancak, kendilerini müşahede altına alarak tefekküre daldıkları halde, Allah'ı bulamayanlar çoktur. Binaenaleyh, Allah'ı bulmanın hususî bir yolu olmalıdır.

İnsan kendisini nazar-ı itibare alırsa, kendisinin bir zaman önce bulunmadığının farkına varır. Bu hususta Kurân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur :

هَلْ آتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١٠٠﴾

«İnsanın üzerine uzun devirden öyle bir zaman gelip geçti ki, o vakit o, anılmaya değer bir şey bile değildi.»

Ondan sonra, bütün varlığının bir su damlasından geldiğini, bu su damlasında düşünme, görme, işitme kabiliyetlerinin, ayrıca, el, baş veyahut her hangi bir organın olmadığını da yine fark edecektir. Ulaştığı hilkat mükemmeliyetine rağmen saçının bir telini bile kendisi yaratmamıştır ve yaratamayacağını da yakinen bilir: Evet, ufacık bir damla iken nasıl âciz ve zebun idil.

İLÂHÎ SIFATLARIN İN'İKÂSİ :

Tabir câ'iz ise, insan, kendi mevcudiyetinde, Hâlık'ın kudret, hikmet ve aşkını minicik bir şekilde in'ikâsı etmiş olarak bulur. Dünyanın bütün hakimleri bir araya gelseler ve onların hayatı sonsuz bir müddet için uzatılmış olsa, insan vücudunun tek bir tarafının yapısında her hangi bir tekâmül sağlayamazlar. Meselâ, yemeği çiğnemek için ön ve yan dişlere, dil ve tükürük bezlerine, çiğnenmiş yemeğin yutulması için gırtlığa daha mükemel bir şekli, ne icâd edebilir, ne de düşünebiliriz. Buna benzer şekilde, dördü üç mafsallı, biri iki mafsallı, çekmek, vurmak ve yük kaldırmakta kullandığımız değişik uzunlukta beş parmaktan müteşekkil elimizi göz önüne alarak, bundan daha muntazam ve bu vazifeleri bu mükemmeliyette ifa edecek daha değişik bir şekil veya tertibi düşünebilir miyiz? Şüphesiz ki, bütün insanların hikmetini bir araya toplasak, bunu yapamayız.

Yeme, içme, barınma... v.s. gibi ihtiyaçlarımızın, yaşadığımız âlemde cömertçe temin edildiğini de nazar-ı itibare alırsak, Allah'ın RAHMET VE

(*) Bu makaleler serisi müellifin şu kitabının son bahsinin tercemesidir.

The Religion of Islam, A standard Book, Comparison and Introductory to the QORAN
First edition (1940) printed by The Murray Printing Company Cambridge, Messachusalis For
Hafner Publishing Company, New Yoork, U.S.A.

Part II. second edition. (1964), DAR el - KATİB - el - ARABI Cairo U.A.R..

ŞEFKATİNİN KUDRET VE HİKMETİ kadar geniş ve büyük olduğunu idrak edeceğiz. Bu mânâyı, Hazreti Peygamber en güzel ifadesiyle şöyle beyan buyurmuştur :

إِنَّ اللَّهَ أَحْسَنُ عَلَى عِبَادِهِ مِنَ الْأُمِّ عَلَى وَلَدِهَا الرَّضِيعِ

«Allah kullarına, emzikli bir annenin yavrusuna olan şefkatinden daha çok müşfiktir.»

Böyle olduğuna göre, insan kendi zâtî varlığı ile Allah'ın mevcudiyetini, vücudunun hayreti mucip mükemmeliyetiyle Allah'ın kudret ve hikmetini, bütün arzu ve ihtiyaçlarının yaşadığı âlemden cömertçe temininden, Allah'ın sevgisini idrâk edebilir.

İşte bu mânâda insanın kendisini bilmesi, Allah'ı tanınmasının anahtarı olur.

Yalnız, insanın vasıfları, ilâhî sıfatların bir in'ikasıdır, fakat insanın Ruhunun mevcudiyet tarzı da, Allah'ın mevcudiyet tarzını anlamaya bir ölçüde imkân sağlar. Allah ve Ruhtan her ikisi, görülmezdirler, gayr-ı kabil-i taksimdirler, zaman ve mekânla tahdidli değildirler, kemmiyet ve keyfiyet kategorilerinin dışındadırlar. İkisine de ne şekil, ne renk, ne de hacim fikri atfedilebilir. İnsanlara, keyfiyet ve kemmiyet mefhumları dışında bir hakikatı kabul etmek zor gelir. Fakat aynı zorluk, her günkü hayatımızda duyduğumuz hidet, meşakkat, zevk ve sevgi hislerimiz için de mevzuu bahistir. Çünkü bunlar, Fikir Mefhumlarıdır (Thought concepts), bunlar beş his organı vasıtasıyla idrak edilemezler, bununla beraber keyfiyet ve kemmiyet mefhumlarına dahil olanları bu his vasıtalarımızla idrâk edilebilir. Çünkü onlar, His Mefhumlarıdır (Sense-Concepts). Nasıl kulak, rengi, göz, sesi idrâk edemezse, aynı şekilde ebedî hakikatların, yani Allah ve Ruhun idrakinde de biz kendimizi beş his idrakini şümul sahası dışında buluruz. Bununla beraber diyebiliriz ki, Allah, kâinatın hükümdârıdır, mekân ve zaman mefhumları dışında olduğu halde, belli şartları hâiz eşyalar onun hakimiyeti altındadır; görülmeyen, taksimi kabil olmayan ve her hangi hususî bir mekân tutmayan Ruh da hem vücuda, hem de onun uzuvlarına hükmeder.

İnsan, bir Minyatür kiral : (Yani Halife)

Ruhun küh ve vafını müşâhede ve tefekkür etmek suretiyle, Allah'ın vasıfları hakkında kısmî de olsa, bir bilgiye sahip olduk. Şimdi de, kendi varlığımızda hüküm tarzımızı müşâhede suretiyle, Allah'ın kâinâta hükümlerinin ve kudretinden bir kısmını, bâzı Melâ'ikeye bahsettiğini anlayabiliriz. Ufacık bir misal verelim: Allah'ın adını yazmak isteyen bir adam farz edelim. Evvelâ bu arzu, kalpte tasavvur edilir, bundan sonra bu arzu dimağa intikal eder, «Allah» kelimesi onun hayal hanesinde teşekkül eder ve sinir sistemi kanalıyla parmaklar harekete geçirilir, kalem ile kâğıdın üstüne kelimenin şekli, yazanın tasavvur ettiği tarzda çizilir. Cenâb-ı Hak da, bir şeyi irade ederse, iradesi ezelde evvelâ mânâ âleminde zuhur eder ki, Kurân-ı Kerîm'de buna el'Arş denmiştir, ondan sonra yine manen el-Kürsi'ye iner, oradan da irade edilen şeyin şekli el-Levh el-Mahfuz'da zuhur eder, melekler

vasıtasıyla ve (kader ve kazanın bir tecellisi olarak), «kim» birisiyle madde âleminde ve «kün» emriyle yer üstünde bitik, ağaç veya hayvan suretinde tezâhür eder.

Allah her birimizi, bir minyatür kiral yani «halife» olarak yaratmıştır. Tabir câiz ise hükmümüz altında olan ülke, Zât-ı uluhiyetinin hâkim olduğu kâinatın sonsuz şekilde küçültülmüş bir nüshasıdır. İnsanın kirallığında (halifeliğinde) Allah'ın «Arş»ı, Ruhla, Melâike, kalple, Kursı, dimağ ile, Levhi Mahfuz da, muhayyile ile temsil edilmiştir.

Muayyen bir yerde olmayan, görülmeyen, taksimi kabil olmayan ruh, yine tabir câiz ise - Allah'ın kâinata hükmetmesi gibi vücuda hükmeder. Hülâsa, her birimize ufacak bir ülke tevdi edilmiştir ve onun idaresinde dikkatsiz olmamakla mükellef bulunuyoruz. Bu hususa, Kur'an-ı Kerîm şöyle işaret ediyor:

إِنَّا غَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا
الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

«Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arz (ve teklif) ettik ve onlar bunu yüklenmekten çekindiler, bundan endişeye düştüler. İnsan (a gelince, o tuttu) bunu sırtına yükledi, çünkü o, çok zulümkâr, çok cahildir.»

İlâhî hakikatı idrak etmenin müteaddid dereceleri vardır. Bir fizik âlimi bir kâğıt parçası üzerinde yavaş yavaş yürüyen karınca gibi, kalemle yazılan siyah harfleri görünce, bu harfleri meydana getirmeye ancak kalemin sebep olduğunu fark eder. Bir astronomi âlimi ise, görüş zaviyesi daha geniş bir karıncaya benzer ki, kalemi tutan parmakları da görmektedir, yani tabiatın kudretlerinin, Hak Teâlâ'nın izni ve iradesiyle yıldızların tesiri altında olduğunu bilir, fakat yıldızların Allah'ın izniyle Melâikenin tesiri altında olduğunu bilmez, Binaenaleyh, beşerî idrâkin müteaddid dereceleri, bizi, neticelerin sebeplerini araştırmakta münakaşa ve münazaraya götürebilir. Hadiseler âleminin ötesinde gözleri birşey göremeyenler, uşaklarla efendiyi karıştıranlar gibidir. Hadisâtın (phenomena) kanunları sâbit olmalıdır, yoksa Fen gibi birşey olamaz. Fakat tekrar edelim, büyük hataya düşüp, uşaklarla efendiyi birbirine karıştırmamalıdır.

PARLIYAN İNCİ

Bu kabilden idrak farkları olduğu müddetçe, bizzarure görüş ihtilâfları olacaktır. Şöyle bir misal daha verelim. Farz edelim ki; birkaç kör şehirlerine bir filin geldiğini işitirler, gidip onun ne olduğunu öğrenmek isterler. Tabii ki, onların bu hususta elde edebilecekleri bilgi, ancak dokunma hissiyle mümkün olacaktır. Böylece, birisi hayvanın bacağı, diğeri hortumunu, öbürü de onun kulağını tutar ve kendi idraklerine göre her biri, bütünün bir parçasını ele alarak; onu bir sütun, kalın bir sırtık veya kalın bir örtü olarak izah etmek isterler.

Aynı şekilde bir fizik ve bir astronomi mütehasşısı, tesbit ettikleri kanunlarla, o kanunları yapan birbirini karıştırırlar. Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer Hazreti İbrahim'in kıssası vardır. Orada Hz. İbrahim; aya, güneşe, yıldızlara yönelip, işte benim tanrım budur, bundan başka tanrı yoktur, der. Ondan sonra, bütün bunları yaratanın idrakına varır ve birdenbire şunu söyler :

قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلَاقَ

«İşte o, üstünü gece bürüyüp örtünce bir yıldız görmüş, «Bu mu benim Rabbim?!» demiş, o sönüp gidince ise şöyle söylemişti: Ben böyle sönüp batanları (Tanrı diye) sevmem.»

Hastalığı dâima, ESAS SEBEB'e izafe edeceğimize, talî sebeplere atf ediyoruz. Meselâ; bir kimse, dünyevî mes'elelerle alâkadar olmaktan vazgeçer, herkesin zevk aldığı şeylerden bir bıkkınlık hissi duyarsa ve bir çöküntüye saplanmış görünürse, doktorun söyleyeceği şudur: «Bu bir melânkoli hâlidir. Şu ilaçları almak gerekir. Bir fizikçi de «bunu iklim şartlarının dimağda meydana getirdiği kuruluğun bir neticesi olarak teşhis edecek ve ancak hâvaların düzelmesi ile geçeceğini» söyleyecektir. Bir astrolog, bunun yıldızların ters düşmesinden meydana geldiğini iddia edecektir.

Bilmezler ki Cenâb-ı Hak, kulunu sevdiği için onu dünya mes'elelerinden vaz geçirip kendine yöneltmek için onu hastalık saydıkları hale sevk etmiştir.

Bu hakikatı idrak etmek, müslüman bir veli için Ledünnî bilginin okyanusundan çıkarılmış parlayan bir inci gibidir; Onun yanında ise bilginin bütün diğer şekilleri deniz içerisinde adacıklar gibi kalır. Şüphesiz ki doktor, fizikçi, astrolog kendi ihtisas sahalarına göre haklıdır, fakat onlar, -tabir câiz ise- hastalığın bir mühabbet kordonu olduğunu ve Allah'ın evliyayı onunla kendisine çektiğini göremezler. «Allahu Ekber» halk arasında bir nida ifadesidir, mamafî onlardan çoğu bu nidanın Allah'ın yarattığı daha büyük (Ekber) olduğunu ifade ettiği şekilde anlarlar. Burada şöyle bir mukayese akla gelir: Kâinat, Allah'ın bir tecellisidir, nasıl ki ışık da, güneşin bir tezahürüdür: Ancak, güneşin ziyasından daha büyük olduğunu söylemek doğru bir ifade olmaz. Onun için «Allahu Ekber» nidası, daha çok; Allah'ın azametinin bizim bütün idrak kuvvetlerimizi aştığını ve ölçülerimizin dışında kaldığını ve onun hakkında bizim ancak müphem ve noksan bir fikir edinebileceğimizi ifade eder. Bir çocuk, bizden, tahakküm zevkinin ne olduğunu sorsa, ona top oynamaktan duyduğu zevke benzediğini söyleyebiliriz, halbuki hakikatte, her ikisi de sevk kategorisinden sayılmakla beraber, başka müşterek tarafları yoktur. Şunu da kayd etmek lâzım gelirken; Allah hakkında edineceğimiz bilgi, spekulâtif bir bilgi halinde kalmamalı, fakat bu bilgi ibadet ve tâatle mütevaflık olmalıdır.

SAADETİN NÜVESİ :

İnsan öldüğü zaman, onun, Allah'tan başkasıyla münasebeti kalmaz. Biriyle yaşamaya mecbur olduğumuz zaman saadetimiz, ona karşı duyduğumuz sevginin derecesine bağlı olacaktır. Sevgi, saadetin nüvesidir. Allah'ın sevgisi ise, ibâdetle beslenir ve geliştirebilir. Böyle bir ibadet ve Allah'ın daimî

olarak hatırdâ tutulması, belli bir derecede imsâkı ve cismanî arzuların gemlenmesini tazammun eder. Ancak bununla beraber, bu arzuları yok etmek kasedilmiş değildir; yoksa beşeriyet mefhumu, yok olur. Onlara, belirli sınırlar tesbit etmeli, bu hususta insan kendi muhakemesini en iyi ölçü olarak almamalıdır; Çünkü en isabetli hüküm, manevî müşidlerin çizdiği sınırlar olacaktır. Bu manevî müşidler, peygamberlerdir. İlâhî Vahiy yolu ile vaz ettikleri kanunlarla tesbit ettikleri sınırlara kesinlikle riâyet olunmalı ve hiç tecavüz edilmemelidir. Çünkü Kuran-ı Kerim şöyle buyuruyor.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُعَدِّدْ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

«...Bunlar Allah'ın hudûdlarıdır. Kim Allah'ın hudûdunu (çiğneyip) aşarsa, muhakkak ki kendisine zulm etmiş olur.»

Yine Kurân-ı Kerim'de şu âyeti okuyoruz :

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

«İşte bunlar Allahın sınırlarıdır. Kim Allaha ve peygamberine itaat ederse, (Allah) onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar ki, onlar orada ebedî kalıcıdırlar. Bu en büyük bir kurtuluş (ve saadet) dir.» (IV - 13)

Kurân-ı Kerim'in karşı durulmaz bu açık hükmüne rağmen, Allah'ı tanımadıkları için, bu sınırları çiğneyenler var ve onların bu cehaletleri müteaddid sebeplerden ileri gelebilir. Bunlardan birinci grup, Allahı, eserlerini müşahade yolu ile tanımakta başarısız olanlardır ki, bu gibiler, bu harikalar âleminin kendi kendini yarattığını, veyahut kâinatın ezelden beri mevcut olduğunu istidlâl ederler. Bunlar, güzel yazılmış bir mektuba bakıp da, onu kimsenin yazmadığını kendiliğinden meydana geldiğini ve daimî şekilde bulunduğunu iddiâ eden insan gibidirler. Bazıları da, Ruhun hakikî mahiyetini bilemedikleri için, öbür hayat (âhiret) fikrini ve insanın hesaba çekileceğini, yaptığı ef'âle göre sevap veya ceza göreceğini reddederler. Bunlar, kendilerini, hayvanlardan bitkilerden daha üstün tutmazlar ve onlar gibi çürüyüp kaybolacaklarına inanırlar. Diğer bir grup da var ki; Allaha ve âhirete inandıkları halde, bu imanları zayıftır. Bunların düşünce tarzları, hasta olup da hekimin kendisine tavsif ettiği ilâç için: «bu ilâcı kullansam veya kullanmasam onun neyine!!» diyenler gibidirler. Elbette, hekime bundan hiç bir şey olmaz. fakat hasta bu itaatsızlığı ile kendisini mahv edebilir. Tıpkı bedenın kesinlikle tesbit edilmeyen bir hastalığının, onu ölüme götürmesi gibi. Aynı şekilde ruhun tedavî edilmeyen hastalıklarının da, Kurân-ı Kerim'deki işarete göre müstakbel bir sefaletle neticelenmektedir :

الْأَمِنْ أَيْ اللَّهُ بِقَلْبِ سَلِيمٍ

«...Meğer ki Allaha (küfr-ü nifakdan) tamamen salim bir kalb ile gelenler ola...» (**):

İnsanların dördüncü grubu ise, şöyle söylerler: «İlâhî emir bize, öfkeden, şehvetten ve benzeri hırslardan feraget etmemizi bildirir. Bu tamamıyla

(**) «Kalb-i Selim» şek ve şirketen âri hâlis kalp demektir. (said bin Müseyyeb) radiyallahü anhe göre. «Manen sıhatta olan kalbdır ki, o da müminin kalbidir. Zira, katirle münafığın kalbi, ba'nen hastadır.» Bazıları kalb-i selime «bid'atlerden sâlim, sünnet-i resüle müt'main olan kalbtir» diye ma'na vermişlerdir «Hâzin». a.g.e., cilt II, s. 630 - 662, not 743.

mümkün olmıyan bir şeydir, zira insan bu insiyaklarla yaratılmıştır.» Bunu söyleyenler şu hakikatı bilmezlikten geliyorlar: Kanun, bizden bu hırsların hepsini kökünden söküp atmayı talep etmiyor. Fakat, onları, muayyen sınırlar içerisinde bulundurmayı emrediyor. Böylece büyük günahlardan ictinab etmekle, Allahın, küçük günahlarımızı affedeceğini umabiliriz. Hazreti peygamber bir Hâdisinde şöyle söylüyor: «Ben sizin gibi bir insanım, bazan öfkelenirim, fakat öfkemi zabt etmeği bilirim». Kur'an-ı Kerim'de ise, Cenâb-ı Hak, bize şunu tebliğ eder :

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ...

«...Öfkelerini yutanlar, insanlar(ın kusurların)dan afv ile, geçenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.» (III-34).

Bazıları da var ki, Allahın merhametine güvenirlere de onun adâletini bilmezlikten gelirler. Kendi kendilerine «Biz ne kadar günah işlersek, Allah bizi af edecektir, çünkü o Rahman ve Rahimdir». Hiç nazar-ı itibare almazlar ki, Allah Rahim olduğu halde, binlerce insan açlıktan ve hastalıklardan kıvrandırmaktadır. Onlar iyi bilirler ki, kim ki, mâişetini, sağlığını, tahsilini elde etmek isterse onu «Allah Rahimdir» demesi ile temin edemeyecektir, onu ancak gayretiyle te'min edebilir.

Kurân-ı Kerim'de şu husus zikr edildiği gibi;

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا ...

«Yerde yürüyen hiç bir canlı hariç olmamak üzere rızıkları Allah'ın üstündedir...» (XI-6)

Şu husus da zikr edilmiştir.

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ...

«Hakıykatan insan için kendi çalıştığından başkası yoktur» (III-39).

Filhakika, insanların arasında bu fesadları eken şeytandır, ve onlar, bunları, gerçekten kalpleriyle değil, dudaklarıyla söylerler.

İnsanın kendi varlığını ve vasıflarını müşahede ve tefekkür suretiyle Allah'ı bir ölçüde idrak etmesi, ümid edilir ki, açıklanmış oldu. Arzularına hâkim olamıyan, insan ismine lâyık değildir. Allah'a gerçekten inanmış olan kimse, üzerine ilâhî kanunla farz olan vecibeleri ferahla kabul ve tasdik eder. Fakat kim ki, bu mükellefiyetleri her hangi bir bahane ile inkâra kalkışırsa, veya onunla amel etmekte kusur ederse, onun Allah hakkında gerçek bir bilgi edinmesi beklenmemeli dir .